

EPIKTETOS'UN FELSEFE, FİLOZOF VE FELSEFE EĞİTİMİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

Cengiz ÇUHADAR*

Özet

Yunan Stoacı filozof Epiktetos, Frigya'da köle olarak doğmuştur. Roma'da felsefe okuma imkânını bulmuş ve orada felsefe öğretmenliği yapmıştır. Epiktetos, insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliğın akıl olduğunu savunmaktadır. Ona göre felsefe, ne olursa olsun yapmaya zorlandığımız ödevlerde cılızlığımızı ve bilgisizliğimizi anlamakla başlamaktadır. Filozof olmak için sabırla eğitim almak gerekmektedir. Felsefe eğitimi ise, uzun bir süreçtir. Filozofluk bilgiye sahip olmakla birlikte bunu yaşamına aktarabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Epiktetos, Felsefe, Filozof, Felsefe Eğitimi, Felsefenin Önemi, Filozofların Nitelikleri.

Abstract

The Ideas Of Epiktetos About Philosophy, Philosopher And Philosophy Education

The Grecian stoic philosopher Epictetus was born in Phrygia as a slave. He studied philosophy in Rom and worked there as philosophy teacher. Epictetus claims the mental is the most important specialty that separates the human from other beings. According to him philosophy begins whatever we have hard to do and when we understand our illiteracy. To be a philosopher it is necessary to study in patience. Philosophy education is a long process. Being philosopher is that having knowledge and transferring this in to life.

Keyword: Epictetus, philosophy, philosopher, philosophy education, the importance of philosophy, the specialities of philosophers.

* **Yrd. Doç. Dr.**, Fırat Ü. Eğitim Fak. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Böl., Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

Felsefi düşüncenin ortaya çıkmasına neden olan kaynaklardan biri insandaki bilme isteğidir. Buna merak ve şüpheyi de eklediğimizde felsefi düşüncüyü oluşturan temel faktörler ortaya çıkmaktadır. Bu özelliklere sahip olan insanın felsefeden uzak durması söz konusu değildir. Ancak her yapılan merak, sorgulama, düşünme veya tartışmanın felsefe olamayacağı da açıktır. Felsefenin tanımı üzerine yapılan açıklamalara baktığımızda Aristoteles'in(384-322) felsefeyi "varlıkların ilk nedenleri ve ilkelerini ele alan şey"¹ olarak açıkladığı görülmektedir. Descartes'da(1596-1650) felsefe sözünden bilgeliği incelemek, bilgelikten de yalnız işlerimizde ölçülülük değil, fakat hayatımızı sevk ve idare için olduğu kadar sağlığımızı koruma ve bütün zanaatların icadı için de insanını bilebildiği bütün şeylerin tam bir bilgisinin"² anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Pascal(1623-1662), 'felsefe ile alay etmenin bile felsefe yapmak', Jaspers (1883-1869) ise felsefeyi 'yolda olmak', şeklinde açıklarken N. F. Kısakürek(1905-1983), felsefeyi 'bir çuval çürük ceviz içinde bulunan bir sağlam cevizi el yordamı ile bulmağa' benzeterek olumsuz bir tavır sergilemektedir.³ Neşet Toku (1965-) ise felsefeyi şöyle tanımlamaktadır: "Nihai noktada beşeri bir bilgi olup, kaynak itibariyle insan aklının ve insan tecrübesinin bir ürünüdür."⁴ Bu açıklamalara baktığımızda üzerinde herkesin uzlaştığı bir tanımlamanın olmadığı görülmektedir.

Düşünürlerin açıklamalarına baktığımızda felsefe yapmak için de bazı niteliklere sahip olunması gerektiği görülmektedir. Aristoteles bu niteliklere sahip olan filozofun özelliklerini 'mümkün olduğu ölçüde her şeyi bilen, güç ve insanlar tarafından bilinmesi kolay olmayan şeyleri bilme gücüne sahip olan, bilimin her dalında nedenleri daha kesin bir biçimde bilen ve öğretme gücüne sahip olan, bilimler arasında kendileri için ve sırf bilmek amacıyla aranan bilimlerden daha fazla bilgelik⁵ olarak açıklamaktadır.

Descartes'da filozofun, aklını daima gücü yettiği kadar iyi kullanması ve bütün işlerinde en iyi olduğuna hükmettiği şeyi yapmak için sağlam ve sabit bir iradeye sahip olması, doğru, cesur ve ölçülü olduğu cihetle diğer bütün fazilet-

1 Aristoteles, *Metafizik*, Çev: Ahmet Arslan, Sosyal Yay., İkinci Baskı, İstanbul, 1996, s.80.

2 Rene Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, Çev: Mehmet Karasan, Meb. Yay., İstanbul, 1977, s.5-6.

3 Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Meb. Yay., İstanbul, 1995, s.9-14.

4 Neşet Toku, *İslam Felsefesine Giriş*, Savaş yay., Ankara, 2007, s.7.

5 Aristoteles, *a.g.e.*, s.82.

lere sahip olan kişi olacağını belirtmektedir.⁶ Başka bir ifadeye baktığımızda filozof olmak, mevcut bilgi hakkında düşünmek, kendini sorgulamak ve mevcut bilgiyi yeniden dikkatlice irdelemek olarak açıklanmaktadır.⁷

D. Hume(1711-1776) filozofta bulunması gereken başka bir özellik alçak gönüllülük üzerine şunları söylemektedir: “Üstün bir sezgi ve beceriklilik taşıyıp ukalaca hal ve tavırlar takınan bazı filozoflar, kendilerine soru sormak isteğinde bulunan kimselerle karşılaştıklarında, hayli zor duruma girmiş olurlar; zira bu kimseler, bu filozofları sığındıkları köşelerin hepsinden dışarı uğrattırlar ve nihayet filan veya falan tehlikeli ikilem içerisine hapsedmeye muvaffak olurlar. İşte biz de, böylece şaşırılıp susturulmaktansa, en iyisi, iddialarımızda alçak gönüllü olmak ve öteki berikinin işin zor tarafını bize karşı silah diye çevirip kullanmasından önce davranıp bu zorluğu kendi kendimiz bulup meydana çıkartmalıyız.”⁸ Descartes ise hiçbir zaman, hiçbir alanda kendi zihninin herkesinkinden daha mükemmel olduğunu sanmadığını, hatta çok zaman başka bazı kimseler kadar çabuk ve kolay kavranılan bir düşünceye, açık ve seçik bir hayal gücüne, geniş ve iyi hatırlayan bir belleğe sahip olmayı dilediğini söyleyerek filozofta olması gereken özelliklerden alçak gönüllüğün önemini anlatmaktadır.⁹

N. Keklik(1926-) filozofların dikkatimizi çeken ilk özelliklerinin ‘uzman oldukları ilimlerde bile ılımlı bir tevazu göstermeleri ve pek çok şey bildikleri halde, bilmez görünmeleri olduğunu ve ilim ahlakının ilk tezahürlerinden olan bu davranışın, filozoflar ile bilginlerin ve bilge kişilerin ortak niteliğini’¹⁰ gösterdiğini ifade etmektedir. Birçok başka düşünür bu sayılan özelliklere benzer görüşler açıklamıştır.

Felsefe, filozof ve felsefe eğitimi üzerine açıklamaları olan düşünürlerden biri de Yunan Stoacı filozof olan Epiktetos’tur (M.S.55-135). Büyük ihtimalle Hierapolis, Frigya’da köle olarak doğmuştur. Epiktetos sözcüğü Yunanca’da en basit anlamıyla “kazanılmış, elde edilmiş” anlamına gelmektedir. Epiktetos gençliğini Nero tarafından azat edilmiş köle olarak Antik Roma’da geçirmiştir.¹¹ O, Roma’da felsefe okuma imkânını bulmuş, kölelikten kurtulunca felsefe

6 Descartes, a.g.e., s.2.

7 Ali Osman Gündoğan, “Filozof ve Felsefe Hakkında”, *Felsefe Dünyası*, Türk Felsefe Derneği Yay., Sayı:10, Ankara, 1993, s.41-42.

8 David Hume, *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*, M.E.B Yay., İstanbul, 1986, s.46-47.

9 Rene Descartes, *Metod Üzerine Konuşma*, Sosyal Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1994, s.7.

10 Nihat Keklik, *Filozofların Özellikleri*, Köprü Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2001, s.11.

11 <http://filozof.net/Turkce/filozof-biyografi-c/340-epiktetos-filozoflar-ve-biyografileri->

öğretmenliği yapmış, 90–94 yıllarında Roma imparatoru Domitianus bütün filozofları yurdundan kovunca, Nikopolis’e gitmiş orada Stoik felsefe ilkelerini öğretmeğe başlamış, yokluk içinde yaşamış ve ölmüştür.¹²

Bilindiği kadarıyla, Epiktetos hiçbir şey yazmamış, çalışmalarından kalan her şey öğrencisi Arrianus tarafından yazıya dökülmüştür. Temel eseri, orijinali 8 kitaptan oluşan “Konuşmalar”ın muhafaza edilmiş 4 cildir.¹³ Düşünceler ve Sohbetler kitabı incelendiğinde Sokrates’in yanlış yapmanın nedeninin bilgisizlik olduğu ve iyinin insanın kendi içerisinde bulunduğu düşüncelerinin Epiktetos üzerinde derin etkisi olduğu ifade edilmektedir.¹⁴ Bu çalışmamızda Epiktetos’un felsefe, filozof ve felsefe eğitimi üzerine görüşleri ele alınacaktır.

Epiktetos’un Felsefeyle İlgili Düşünceleri

Felsefenin temellerini üzerine kurduğu en önemli dayanağı akıldır. Birçok filozof gibi Epiktetos’da felsefeyle ilgili düşüncelerine aklın, insanın en gerçek nimeti, her vakit hayvanlardan ayıran yönü¹⁵ olduğuna dikkat çekerek başlamaktadır. Ona göre insan olmanın gerektirdiğini yapabilmek kolay bir iş değildir. İnsan, akıllı olan geçici bir hayvandır ve ancak akıl ile hayvanlardan ayrılır.¹⁶ İnsan akıldan uzaklaştığı, akılsız hareket ettiği zaman insanlığı kaybolur ve hayvan ortaya çıkar.¹⁷ Bu ifadelere göre insan, aklını kullanamadığı, eylemlerini gerçekleştirirken düşünmeden hareket ettiği zaman hayvanların gösterdiği bilinçsizce yapılan hareketlerin ortaya çıkması doğaldır. Öyleyse felsefe yapmak için gerekli özelliklerden biri akıl sahibi olmaktır.

Akıl sahibi olmak bunu iyi kullanıp kullanamama sorununu beraberinde getirmektedir. İnsanı hayvandan ayıran özelliklerin, insanca davranışların ne olması gerektiği konusuna değinen Epiktetos, öncelikle insanın gerçek soylu-

hayatlari-yasamlari.html.

12 Enver Demirpolat, “*Epiktetos’un Hayatı, Eserleri ve Felsefi Görüşleri*”; Fırat Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: 9/2, Elazığ, 2004, s.75.

13 <http://filozof.net/Turkce/filozof-biyografi-e/340-epiktetos-filozoflar-ve-biyografileri-hayatlari-yasamlari.html>.

14 Sedat Yazıcı, “*Epiktetos’un Ahlak Felsefesinde Akılcılık ve Doğalcılık*”, Felsefe Dünyası, Türk Felsefe Der. Yay., S.29, Ankara, 1999, s.104.

15 Epiktetos, *Düşünceler ve Sohbetler*, Çev: Burhan toprak, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1994, s.71.

16 *A.g.e.*, s.82.

17 *A.g.e.*, s.83.

luğunun doğuştan değil erdemden geldiğini ifade etmektedir.¹⁸ Ona göre insan-
da kendisine uygun özellikler, onunla anlaşılacak ve değeri onunla ölçülecek
şeyler bir öze sahip olma, doğruluk, sözde durmadır.¹⁹ Böylece insan için ayırıcı
bazı vasıflar akıllı olmak, öze sahip olmak yani insanı diğer varlıklardan ayıran
özelliklere sahip olmak, doğruluk, sözünde durmak olarak belirlenmektedir.

Epiktetos, insan olmanın özelliklerini anlatırken servetinin bir parçasını
kaybeden insanın bunu bir kayıp gibi gördüğünü ama sözüne bağlılığı, temizli-
ği, alçak gönüllülüğü bıraktığını da ise bir şey kaybettiği düşüncesine kapılma-
dığı örneğini vermektedir.²⁰ Buna göre insan maddi kayıplarını ciddi bir üzün-
tüyle karşılarken erdem ve ahlak ile ilgili uymadığı ilkeleri ise bir kayıp ya da
eksiklik olarak görmemektedir. Halbuki insanı insan yapan özellik onun mal,
mülk sahibi olup zenginlik içerisinde yaşaması değildir. İnsanî özellikler, ver-
diği sözü tutma, maddi ve manevi temizlik, alçak gönüllülük gibi hasletlerdir.
Günümüzde de bu sayılanlar insanın en fazla önem vermesi gereken özellikler
olması gerekirken maalesef maddiyat bunların önüne geçmiştir.

Epiktetos'a göre hikmet paradan daha değerli olduğu için insanların kay-
bettikleri maddi şeyler için sızlanmaması gerekmektedir. Çünkü en değerli ola-
rak kabul edilen hikmet, insanın elindedir.²¹ O, sadece şan ve şeref, büyük mev-
kiler, para isteği gibi şeylerin değil aynı zamanda rahatlığın, gezmenin, oku-
yup-yazma isteklerinin de insanları boyunduruk altına alacağına dikkat çekerek
ne olursa olsun, insanın özüne yabancı şeylere değer verdiğinde onu köleliğe
götürebileceğini belirtmektedir.²² Böylece Epiktetos, insan için maddi şeylerin
değil hikmetin önemli olduğunu, insanın neye değer vermesi gerektiğini bunun
dışında tercih edilecek davranışların insanları köleleştirerek, ayakları üzerinde
özgürce durmalarını engelleyeceğini açıklamaktadır.

Epiktetos, insanların faydasına olmayan başka bir davranışı ise, kötü huy-
lara, kötü ihtiraslara düşkün kimselerin ruhunun hiç doymayacağını, karasız,
isteklerine uyarak sürüklenip duracaklarını, bunların insan için dost olamayaca-
ğı²³ şeklinde açıklamaktadır. Onun için dostluk ise “özüne uygun yaşamın, söze

18 *A.g.e.*, s.109.

19 *A.g.e.*, s.110.

20 *A.g.e.*, s.83.

21 *A.g.e.*, s.111.

22 *A.g.e.*, s.129-130.

23 *A.g.e.*, s.95.

bağlılığın ve bütün güzel, temiz olan şeylerde kaynaşmanın bulunduğu yerden başka bir şey değildir.”²⁴

Ona göre ruh, su dolu havuz gibi olduğu için gerçek nimetleri itmeyen bir yapıya sahiptir. Ruhun kanatları bu havuzu aydınlatan ışıktır. Havuzun suyu dalgalandıkça ışığın da dalgalandığı sanılır. Oysaki ışık olduğu gibidir. İnsan için de bu böyledir. O bulanık ve üzüntülü iken, erdemleri bulanık ya da sarsılmış değildir. Onun özündeki güçler kıpırdanmıştır. Bu güçler durgunlaşınca her şey durgunlaşacaktır.²⁵ Bu açıklamalar göstermektedir ki insanın ruhu sakin, huzurlu, ahenk içinde olursa yaşamı da mutluluk içinde olmaktadır. Bu ahenk bozulursa yaşamı da karmaşık olacaktır. O halde insan ruh huzurunu sağlamak için bunu bozacak şeylerden uzak durmalıdır.

Epiktetos, insanlarda etrafındakileri anlamada hakem görevi yapan sağduyunun bulunduğunu söylemektedir. Ona göre “bütün insanlarda normal bir duygu vardır ki ruhlarında temelli bir aksaklık olmayınca, kendilerine söylenen her şeyi anlarlar. Bu güç bütün insanlarda eşittir. İşte sağduyu denilen budur.”²⁶

Düşünürümüz, insanların erdemli olma özelliklerini ortaya çıkartmak için ‘bencillik’ ve ‘imansızlık’ gibi iki olumsuzluğu ruhlarından söküp atmaları gerektiğini belirtmektedir.²⁷ O, öğrenilmesi gereken ilk şeyin, her şeyi yöneten bir Tanrı’nın varlığını, yalnız davranışların değil ama duyguların ve düşüncelerin de ondan saklanmayacağını bilmek, sonra da onun niteliğini çözmek olduğuna inanmaktadır.²⁸ Epiktetos, ruhtan atılması gereken imansızlığın ancak bu şekilde ortadan kaldırılabileceğini ifade ederek insanlığa şu çağırısı yapmaktadır: “Ey insanoğlu! Tanrı’nın sana verdiği nimetlere karşı nankör olma... Özellikle de bunlardan daha değerli olan her şeyi kullanmak, denemek ve her şeye değerini vermek gücünü armağan ettiği için şükret.”²⁹

Filozofumuza göre düşüncelerimizin yanlışlığının nedeni çocukluğumuzdan beri bize öğretilen yanlışlıklardan başka bir şey değildir.³⁰ Ona göre musikide, edebiyatta bilmeyene ya da az bilene çocuk denildiği gibi, hayatta da yaşama-

24 *A.g.e.*, s.96.

25 *A.g.e.*,s.100.

26 *A.g.e.*, s.102.

27 *A.g.e.*, s.109.

28 *A.g.e.*, s.86-87.

29 *A.g.e.*, s.97.

30 *A.g.e.*, s.112.

sını bilmeyene ya da doğru inançları olmayana da çocuk denmektedir.³¹ Buna göre yanlış düşüncelere sahip olmamızın nedenlerinden biri çocukluktan itibaren verilen yanlış eğitimlerdir. Doğru yetiştirilmeyen bir insanın yanlış yapması, akıl gücünü doğru kullanamaması kaçınılmazdır. Yanlış yetiştirilen çocuğun büyüdüğünde hem hayatına yönelik kararlarında hem de yanlış inanışlarda bulunması doğaldır. Epiktetos, aklını doğru yönde kullanamayanları da çocuk olarak nitelemektedir.

Felsefenin insanlara kazandıracığı erdemler üzerine görüş belirten Epiktetos'a göre olgunlaşmak, çocukluktan kurtulmak için bir işi yapmaya karar veren kişi aklını başına almalı, çocuk değil, olgun bir adam olduğunun farkına varmalıdır. Kendini boşlayan ve öğrenmekle vakit geçirerek karar üstüne karar değiştiren, kendini düzeltmek için sürekli mühlet veren kişi, haberi olmadan hiç ilerlemediğini, hayatında olduğu gibi ölümünden sonrada bilgisizlik içinde kalacağını bir gün anlayacaktır. Öyleyse yapılması gereken bu günden başlayarak bir insan ve felsefede ilerlemiş bir adam gibi yaşamaya layık olduğunu düşünmektir.³² Ona göre etrafındakilerin farkına varan, felsefi tutumu benimseyen yani "aklını kullanan bir adama akıllıca olmayan şey kadar katlanılmayacak bir dert yoktur."³³

Epiktetos, insanda olması gereken özellikleri açıkladıktan sonra bu değerlere ancak felsefe ile ulaşılacağına vurgu yapmaktadır. Ona göre "hekimlik sürekli hastalığı olanlara hava değiştirmeyi salık verdiği gibi, felsefe de böylece kökleşmiş alışkanlıkları olanlara yer değiştirmelerine salık verir. Çünkü bu alışkanlıklarının kuruluşunu sağlayan hava onları güçlendirmekten başka bir şey yapmaz."³⁴

Epiktetos'a göre felsefe; ne olursa olsun yapmaya zorlandığımız ödevlerde cılızlığımızı ve bilgisizliğimizi anlamakla başlamaktadır.³⁵ Demek ki felsefe insana, iradesine hâkim olma, arzu ve istekleriyle mücadele etme gücü kazandırmaktadır. Ona göre bir güzel söz söyleme sanatı varsa, bir de güzel anlama ve dinleme sanatı vardır ki³⁶ buda felsefeye işaret etmektedir.

31 *A.g.e.*, s.113.

32 *A.g.e.*, s.44.

33 *A.g.e.*, s.50.

34 *A.g.e.*, s.112.

35 *A.g.e.*, s.84.

36 *A.g.e.*, s.96.

Epiktetos, sorgulanmadan kullanılan terimlerin, anlamlarına bakılmaksızın yaşama tatbik edildiği için insanları yanlış ya da tartışmaya sevk ettiğini söylemektedir. Ona göre güzel, iyi, kötü, doğru, yanlış gibi kavramların anlamları incelikle ve ölçüyle uygulamasını öğrenmeden önce herkesin rastgele kullandığı terimlerdir. Kavgalar, çatışmalar ve savaşlar hep bundan doğarlar. Biri bu doğrudur derken başka biri doğru değildir dediği için anlaşma olmamaktadır. Öyleyse yanlışlarımızı önleyecek ve inançların delice atışlarından bizi kurtaracak olan kuralı aramak gerekmektedir.³⁷ İşte bu sorgulamayı kazandıracak olan, görünüşlerin arkasındaki gerçekliği elde etme özelliği olan felsefedir.

Gerçekten felsefeyi sevenlerin iradelerini olaylara göre düzenlemesi gerektiğini söyleyen Epiktetos, bu şekilde hareket eden insanların gerçekleşen işlerden ve olması beklenirken olmayan şeyler yüzünden hep mutlu kalabileceğini, onlara çok büyük fayda sağlayacağını belirtmektedir. Ona göre insan böyle yaptığı takdirde istediklerinden yoksun kalmaz ve korkularının sebebi olan duruma da hiç düşmeden üzüntüsüz, soydaşlarıyla yaşayıp gider, yaratılışından ya da sonradan doğmuş bütün bağlarını korur.³⁸ Bu düşünceler bize felsefenin insanlara karşılaşacakları olaylarda neye güç yetirip yetiremeyeceğini anlama ve gücünü aşan şeyleri kabul etmeyi sağlayacağı için karşılaşacağımız olaylar karşısında hayal kırıklığı yaşamamıza engel olacak özelliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Felsefenin insanı uyandırma etkisine rağmen onu ‘uzun ve yorucu bir yol’ olarak görenlere Epiktetos, onların aldandıklarını, felsefî yolun o kadar uzun olmadığını söylemektedir. O, bu düşünceyi savunanlara felsefenin insana ‘Tanrı’nın yoluna gitmek, isteklerini düzene koymak, düşüncelerini iyi kullanmaktan’ başka ne öğretmek istediğini sormakta ve Epiküros’un (341-270) ‘insanın iyiliği bedenindedir’ sözüne atıfta bulunarak hazzi esas olarak buna göre yaşamayı öğreten filozofların yolunun daha uzun olduğunu belirtmektedir.³⁹

Epiktetos, insanların yaşamlarını sürdürürken hem birçok şeyi bilmediklerini, en ilkel anlamlardan bile haberlerinin olmadıklarını hem de büyük makamlarda oturanların maddî anlamda her şeye sahip oldukları için her şeyi bildikleri düşüncesine inandıklarını halbuki bu insanların birçok şeyden yoksun olduklarını söylemektedir. Ona göre hiçbir eksiklerinin olmadığını düşünen insanlar gerçek mutluluk için gereken en önemli olandan yoksundur. Onlar

37 *A.g.e.*, s.84-85.

38 *A.g.e.*, s.86.

39 *A.g.e.*, s.67.

bugüne kadar gereken ve yakışan yoldan başka türlü davranarak ne Tanrı'nın ne olduğunu, ne de insanın ne olduğunu bilememişlerdir. İyiliğin ve kötülüğün niteliğinden haberleri yoktur. En şaşırtacak olan da, kendi kendilerini bile bilmemeleridir.⁴⁰ Felsefenin kazandırdığı eleştirel tutuma sahip olmadan yaşanan hayat, değerlerin farkında olmadan maddiyat peşinde koşan insanlar gibi olması kaçınılmazdır. Burada Epiktetos, felsefi düşüncenin farkında olmayı sağlayacağına dikkat çekerek bunu gerçekleştiren insanın da mutluluğu yakalayacağını göstermeye çalışmaktadır.

Filozofumuz, kültürsüzlüğü ve kültürsüzleri küçük görmeyen sanat ve bilimin olmadığını, felsefenin de bu bilim topluluğu gibi tavır aldığını belirterek⁴¹ felsefenin insanı kültürsüzlükten, bilgisizlikten kurtarma özelliğine dikkat çekmektedir. Sonrada insanlara “temiz, sözünde duran bir insan olduğunu ve delik bir fiçî olmadığını göster”⁴² sözüyle bir bilginin, kültürün ne kadar önemli olduğunu hatırlatmaktadır.

Epiktetos, felsefenin ne olduğunu belirttiikten sonra olaylara yaklaşırken hangi metodu izlediğini açıklamaktadır. Ona göre felsefenin en önemli bölümü kuralların uygulanmasını anlatan bölümdür. Bu metodu ‘yalan söylememe’ ilkesi üzerinde göstermektedir. Hiç yalan söylememelidir. Bu ilk aşamadan sonra yapılacak iş ise konulan ilkenin ispatını göstermektir: Neden yalan söylememeli? Üçüncü aşama ise bu ispatların delillerini vererek, bir ispatın ne olduğunu ve onun gerçekliğini ve kesinliğini gösteren bölümdür ki delil, sonuç, zıtlık, çelişme, gerçek, çürüklük gibi türlü terimler anlatır ve açıklar. Üçüncü bölüm, ikincisi için ve ikinci birincisi için zorunludur. Ama hepsi için zorunlu olan birinci bölümdür ve orada durmak gerekir.⁴³

Problemleri çözerken takip edilmesi gereken yolu bu şekilde açıklayan Epiktetos genellikle yapılan yanlışlığa değinmektedir. Ona göre bir problem ele alınırken genellikle bu düzen tersine çevrilmekte ve yalnız üçüncü aşamaya önem verilmektedir. Bütün çaba, bütün incelemeler üçüncüsü için; delil ve ispat için olur ve birinciyi yani uygulama olan bölümü unutulur. Böylece gerekince yalan söylemekten çekinilmez. Buna karşılık yalan söylememek gerektiğini her zaman iyice ispata hazır olunmaktadır.⁴⁴

40 *A.g.e.*, s.87.

41 *A.g.e.*,s.144.

42 *A.g.e.*, s.145.

43 *A.g.e.*, s.45.

44 *A.g.e.*, s.45.

Bu açıklamalardan sonra Epiktetos insanların doğruya ulaşmak ve kurtuluşu ermek için izlemesi gereken yolun ne olduğunu belirtmektedir. Ona göre insan, uzun zaman azgın isteklere karşı savaşmalı, bütün davranışlarını incelemeli ve bunların bir hastanın yersiz iştahları ya da isterik bir kadının çırpınmaları olup olmadığını anlamalı, uzun zaman gizli kalmaya çalışmalı, yalnızca felsefe ile uğraşmalıdır.⁴⁵

Epiktetos'a göre doğruya ulaşmak için insan sabırlı davranırsa meyvelerin olgunlaştığı gibi olgunlaşır. Tohumun uzun zaman toprakta gömülü olarak gizli kaldığı gibi kalır. Olgunlaşmak için yavaş yavaş büyür. Bunun aksine gövdesi iyice gelişmeden başak verirse bahçedeki bir ottan farkı yoktur. Boş bir şan isteği insanı, zamanından önce ortaya çıkan otun durumu gibi yapar. Erken çıktığı için, soğuk ya da sıcak otu öldürür, yaşar gibi görünür, çünkü henüz başında birkaç çiçek açar, oysaki ölmüştür, kökünden kurumuştur. İşte sabırsız davranarak boş ün kazanmak için vaktinden önce kendini göstermeye çalışan felsefeyle uğraşan kişi örnekteki çiçek gibi olur.⁴⁶ Bu ifadelerden de anlaşılmalıdır ki filozofluk bir anda olup biten bir şey değil, sabırla elde edilen bir birikimin sonucudur. Felsefeyle uğraşanların uzun bir süreçten sonra ancak önemli bir aşama gösterdiğini bu nedenle birkaç kitap okumakla ya da az bir bilgiyle olgunlaştığı düşüncesinin yanlış olduğu görülmektedir.

Felsefenin insanı zamanla olgunlaştırdığı için aceleci tutumların doğru olmadığını Epiktetos şu cümlelerle açıklamaktadır: “Bizi ezen şey, felsefeyi dudaklarımızın ucu ile tadar tatmaz, hemen lider rolü oynamaya çıkmak, başkalarına faydalı olmayı düşünmek ve dünyayı yeniden düzeltmek isteğimizdir. Hey dostum! İlk önce kendini düzelt. Ondan sonra insanlara, felsefenin yola koyduğu bir adam göster. Soydaşınla; yiyip içerken, gezip dolaşırken kendi örneğinle onları aydınlat.”⁴⁷

Epiktetos'un Filozofun Özellikleri ile İlgili Düşünceleri

Epiktetos, filozofun nasıl olması ve hangi özellikleri taşıması gerektiğine yönelik görüşlerde ifade etmektedir. O, filozof denilen kimselerin, şahsiyet bakımından hangi niteliklere sahip olduklarını anlatmakta ve bu tür kimselerin ne gibi olumsuz niteliklerden sakınmaları gerektiğine dair örnekler vermektedir. İlk olarak Epiktetos, felsefeyle uğraşan kişinin bilgiçlikten sakınması gerektiği-

45 *A.g.e.*, s.138.

46 *A.g.e.*, s.138.

47 *A.g.e.*, s.109.

ni belirtmektedir. Ona göre filozof bazı kimselerin gözünde bilge bir kişiymiş gibi görünürse, kendinden şüphe etmelidir. Filozof bilmelidir ki hem kendi isteklerine hem de dış eşyaya iradeyi uydurmak kolay değildir. Bunlardan birine bağlanarak ötekini itmek zorunluluktur.⁴⁸ Bilgiçlik taslamak sadece felsefe ile uğraşan için değil bütün insanlar için hoş görülmeleyen bir davranıştır. Ancak felsefeyle uğraşanların neyi bilip bilmediğinin daha çok farkında olması gerektiği için böyle bir davranışı hem sergilemekten uzak durmalı hem de böyle anlaşılmasına fırsat vermemelidir. Böylece filozofta görünmesi gereken özelliklerden biri bilgiçlik taslamamak olarak ortaya çıkmaktadır.

Düşünürümüz, hazı alıp ilkelerini ona göre belirleyen Epiküros'un prensiplerine göre yönetilen bir kentte hiçbir değer kalmayacağını bunun için bir kenti aklın yönetmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre aklın emrettiği prensiplerle yönetilen bir kentte; düzenin, ölçünün bulunduğu görülür. Böyle bir kentte en doğru inançlar ele alınacak ve her türlü erdem baş üstünde yer bulacaktır. Orada adalet nur saçacak, güvenlik iyi düzenlenecek, herkesin çocuğu olacak ve bu çocuklar iyi terbiye edilerek yetiştirilecek, herkes imanla Tanrı'ya kulluk edecektir.⁴⁹ Bu ifadelerle göre akıl melekesini en iyi kullanmayı bilen filozofun aynı zamanda iyi bir yönetici olma özelliğine de sahip olacağı anlaşılmaktadır. Eğer aklın yönettiği kent en güzel şekilde yönetilen bir yer olacaksa, bu aklı en güzel kullanan da filozof olacağına göre yöneticinin filozof olması gerektiği açıkça ortaya konmaktadır. Bu noktada da Platon'un(427-347) devlet başkanı filozof olmalıdır ya da filozof devlet başkanı olmalıdır düşüncesiyle Epiktetos'un düşüncesinin örtüştüğü görülmektedir.

Filozof olmak isteyen kişi Epiktetos'a göre birine yaranmak için mal, mülk, şan, şöhret vs. şeylere bağlanmamalıdır. Eğer bağlanırsa bilmelidir ki değerini düşürmüştür. Bunu istemiyorsa her işte, her durumda filozof olmak ona yetmelidir. Filozof olduğunu göstermek isterse kendi kendine görünmeyi üstün tutmalıdır çünkü bu ona yetecektir.⁵⁰ Bu düşünceler bize filozofun maddiyata, dış dünyaya önem vermemesi gerektiğini göstermektedir. Filozof olan kişi neye önem verip vermeyeceğini bilen kişidir.

Düşünürümüze göre filozof, bir işe başlamadan önce eninde sonunda olup bitenleri düşünmeli, inceledikten sonra işe girişmelidir. Eğer bu yolu tutmazsa arkasından ne çıkacağını tasarlamadığı için yapacağı her harekette, başlangıç-

48 *A.g.e.*, s.21.

49 *A.g.e.*, s.102-103.

50 *A.g.e.*, s.24-25.

ta zevk alıncak sonunda rezaletlerle karşılaşabilir ve utanç içinde kalabilir.⁵¹ Epiktetos, bu durumu planlama yapmayan, hazırlanmayan, bir jimnastik hoca-sıyla çalışmayan atletin olimpiyatlara katılması örneğine benzetmektedir. Ona göre bu şekilde yarışmaya girmeye kalkışmak taklitçi biri olup çıkmaktır. Bu şekilde davrananlar atlet, gladyatör, vs. sonra da filozof olmaya kalkacak ve hiçbir şey olmayacaktır. Bu kişiler bir maymun gibi, gördüğü her şeyi taklit edecektir. Bu ne yapmak istediğini önceden düşünmeden, korkusuzca ve ileriye görmeden, yalnız hırslarının ve isteklerinin önderliği ile bu işlere atılırlar. Böylece birçok kimse bir filozofu görerek ya da bu şekilde davrananlar olduğunu duyarak hiçbir eğitim almadan hemen filozof olmak isterler.⁵²

Yapacağı işi iyice düşünüp tartmadan başlayanların durumunu eleştiren Epiktetos, izlenmesi gereken doğru yol olarak ilk yapılacak şeyin işin niteliğini anlamaya çalışmak ve bu yükü taşıyacak kadar güçlü olup olmadığını anlamak için kendi karakterini incelemek olduğunu söylemektedir. Mesela; Pentatloncu veya gladyatör olmak istiyorsan kollarına, bacaklarına, beline bakmak gerekir. Çünkü insanların hepsi aynı şey için doğmuş değildir.⁵³

Filozof olmak isteyen kişinin neler yapması gerektiğini veya nelerle karşılaşacağını da iyi düşünmesi gerektiğine vurgu yapan Epiktetos'a göre filozof olmak isteyen kişi bu yola girmekle başkaları gibi yemek yemekle birlikte, ancak filozoflar kadar içebilmeli, onlar gibi bütün zevklere veda edebilmelidir. Geceleri uyanık kalıp, çalışmaya, ailesinden ve dostlarından uzak kalmaya, bir kölenin oyuncağı olmaya, şeref, yüksek makamlar yolunda kısacası her yerde geride durmaya razı olması gerekir. O kişi bütün bunları gözünün önüne getirmeli ve sessizliği, özgürlüğü, gerçeği bu ücret karşılığında satın alıp alamayacağını düşünmelidir. Mümkün değilse, başka yola girmeli ve çocuklar gibi davranmamalıdır. Bugün filozof, yarın tefeci ya da başka bir şey olmamalıdır. Bu işler birbirine uymayacağı için ya iyi ya da kötü bir adam olması gerekmektedir. Ya ruhuna bağlı şeylerle ya da bedenine bağlı şeylerle uğraşması gerekmektedir.⁵⁴ Kısacası filozof olacak kişi iç dünyanın servetini tercih etmeli dış dünyanın zenginliğinden kaçınmalıdır. Bir filozofun karakterini ya da sıradan adamın karakterini seçmelidir. Bu sayılanlara bakıldığında filozof olmanın gerektirdiği şartların neler olduğu ortaya çıkmaktadır.

51 *A.g.e.*, s.28.

52 *A.g.e.*, s.29.

53 *A.g.e.*, s.29-30.

54 *A.g.e.*, s.30.

Epiktetos, bilgiye sahip olmanın bir filozof olmaya yetmediğini, asıl bildiklerini uyguladığı, eylemlerine yansıttığı zaman gerçek filozof olabileceğini savunmaktadır. Ona göre filozof olan kişi kendine filozof dememeli, bilgisizlerin önünde güzel özlü sözleri sayıp dökmemeli, en iyisi bu özlü sözlerin emrettikleri şeyleri yapmalıdır. Her yerde kimi gençlerin ondan kendilerini başka filozoflara tanıtmalarını istediğinde kendisine önem verilmemesine aldırmayan, onların isteklerini yerine getiren Sokrates'in(469-399) gösterişten kaçınmış olduğunu hatırlamalıdır.⁵⁵ Filozof için önemli olanın, bilgiye sahip olmakla birlikte onu hayatına aksettirdiği zaman ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Savunduğu idealler uğruna hayatını veren Sokrates örneği de bunu çok güzel bir şekilde açıklamaktadır.

Arzu, istek ve hırsın insan için kötülük getireceğini bilen Epiktetos'a göre dünyada her hayvanın kendi çıkarlarına bağlandığı kadar sarılabileceği bir şey yoktur. İnsanda böyledir. Ona, faydalı olandan kendisini yoksun ettiğini duyunca baba, kardeş, oğul, dost ne olursa olsun katlanılmaz bir yük olur. Çünkü o; baba, kardeş, oğul, dost, akraba, vatan ve Tanrı yerine geçen çıkarını sever.⁵⁶ Burada insanın olumsuz yönlerine vurgu yapılmaktadır. Ona göre bu olumsuz yönlerden kurtaracak olan ise erdemli bir yaşamdır. Filozoflar, insanlara bu erdemli yaşamın ne olması gerektiğini hem bilgisiylehem de davranış ve eylemleriyle gösteren kişilerdir.

Bilgisizlerin, iyiliği ve kötülüğü kendilerinden beklemeyip, hep başkalarından beklediklerini hatırlatan Epiktetos, başına gelecek bütün iyiliği ve kötülüğü kendisinden bekleyen filozofun durumu ve karakterini, filozof ile cahil insanlar arasındaki farkı anlatmaktadır.⁵⁷ Böylece filozofta olması gereken başka bir özellik de her türlü davranış ve eylemin sonucunu kendinde bulma ve başkalarında suç aramama olduğu ortaya çıkmaktadır.

Epiktetos, filozofta bulunması gereken niteliklerden birinin de gerçek dostluğu anlama özelliği olduğunu söylemektedir. Çünkü ona göre dostluğu anlamaya yalnız filozof olan elverişlidir. İyi ya da kötünün ne olduğunu ayıramayan sevmesini de bilmeyecektir.⁵⁸

Filozofun erdemli olması gerektiğini hatırlatmaya çalışan Epiktetos, başkalarından ileride bir şey olan ya da olduğunu sanan bir adamın hele de filozof

55 *A.g.e.*, s.41.

56 *A.g.e.*, s.94-95.

57 *A.g.e.*, s.42.

58 *A.g.e.*, s.94.

değilse kolaylıkla böbürlenerek göğsünün kabaracağını ve böylelikle kötü yola sapmaktan kurtulamayacağını⁵⁹ söylemektedir. Bu sözlere göre filozof, bulunduğu yer ve konuma göre alçak gönüllülük gösteren, etrafındakilere karşı mütevazı olan bir insan olmalıdır.

Epiktetos, felsefeyle uğraşan kişide ortaya çıkan özellikleri açıklarken felsefe çalışmaları yapan birinin öğrendiği, benimsediği prensiplerin gösterdikleri yolda ilerledikçe zamanla güvenli, ayakları yere basan biri olacağını söylemektedir. Ona göre bilgelik yolunda çaba gösteren, sabırla çalışmalarını sürdüren birisinde zamanla, başka bir ağırbaşlılık, olabildiği kadar rahat sınırların olduğu görülecektir. Filozofta asla yoksunluk bilmeyen istekler; her türlü kötülüğü önleyen yerli yerinde korkular, ölçülü ve uygun davranışlar, düşünce ürünü tasarılar ve arkasından pişmanlık gelmeyen katlanmalar ortaya çıkacaktır.⁶⁰ Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi filozofun göstermesi gereken özelliklerden bazıları da ağırbaşlı olma, güven içinde olma, her türlü kötülüğe karşı sabırla mücadele, ölçülü ve uygun davranışlardır.

Bilen ile bilmeyen kişi arasındaki farkı anlatmaya çalışan Epiktetos, doktorun söylediğine hastasının inandığı durumu örnek göstermektedir. Ona göre-filozof bir kültürsüze ‘azgın isteklerinizin sonu yok,kaygılarınız bayağıdır, inançlarınız sahtedir, yanlışır’ dediğinde kültürsüzün öfkelenerek çıkıp gideceğini, alçaltıldığını söyleyeceğini ama hastanın ağrısını duyacağı, bilgisizin ise bu acıyı duymayacağı bir farkın olduğunu da belirtmektedir.⁶¹ Bu ifadeler felsefe ile uğraşan kişinin bilgi sahibi oldukça olgunlaşacağını, olayların farkında olacağını ve bunun kıymetini anlayacağını böylelikle diğer insanlardan ayrılacağını göstermektedir.

Düşünürümüz, bütün halkının gittiği bir panayırdaki insanların yaptıklarını tasvir ederek filozof ile diğer insanlar arasındaki farkı göstermeye çalışmaktadır. Ona göre bazı insanlar satmak, bazıları da almak için oraya giderler. Oraya, merak yüzünden, yalnız panayırı görmek, kimin bu panayırı kurduğunu ve niçin açtığını öğrenmek için giden azdır. Dünya içinde bu böyledir. Dünyaya gelen insanların bir bölümü satmak, bir bölümü de satın almak için gelmişlerdir. Bunların içinde bu muhteşem gösteriyi seyretmek, onun ne olduğunu anlamak, kimin yaptığını, niçin yaptığını ve nasıl yönettiğini öğrenmek kaygısını taşı-

59 *A.g.e.*, s.64.

60 *A.g.e.*, s.81-82.

61 *A.g.e.*,s.88.

yanlar pek azdır.⁶² İşte oraya bir şey alıp satmaya gitmeyen, bir menfaat için gitmeyen insanların niçin gittiklerini, neler peşinde koştuklarını, olayların arkasındakini sorgulayan kişi filozoftur.

Felsefeyle uğraşmak için belli bir ölçü ve ağırbaşlılığa sahip olmak gerektiği veya bilgiye sahip oldukça insanda bazı değişiklikler olması gerektiğini düşünen Epiktetos, bu şekilde davranmayanlar için felsefi çabanın bir katkı sağlamayacağını ifade etmektedir. O, uşaklarına kızan, evini alt üst eden ve komşularını rahatsız edip şaşırtan, ondan sonra da olgun bir insanın tavırlarını takınarak bir filozofu dinlemeye giderek, insanın ödevleri ve erdemlerin niteliği üzerinde tartışmalara giren birinin boşa vakit harcadığını belirtmektedir. Ona göre bu insanlar filozofları dinlemek için gereken ruh haline sahip olarak gelmediği için onları dinledikten sonra yine geldiği gibi gidecektir.⁶³Buna göre filozofları dinlemeye giden, bu yolda uğraş içerisinde olan birinin belli bir olgunluk içerisinde olması gerektiği, dinlediklerini, öğrendiklerini yaşamına aksettirmesi gerektiği aksi takdirde boşuna vakit harcayacağı sonucu çıkmaktadır.

Filozoflarla sohbet etmeyi düşünenlere yaptıkları işin herhangi biriyle yaptığı konuşma gibi olmaması gerektiğini hatırlatan Epiktetos, eğer bu niyetle geliniyorsa insana hiçbir katkısı olmayacağını belirtmektedir. Ona göre bir insanla konuşmak, düşünce ve inançlarını sormak ve kendi inançlarımızı söylemektir. Bu aynı zamanda ‘benim kötü bir inancım var, onu benden sök çıkart’ demektir. Öyleyse kişi yanlış düşüncelerini filozofun yoluna koymasına izin vermelidir. İşte bir filozofla konuşmak, bu demektir. Bu düşüncelerle gelmeyen, sadece görmeye gelen kişi boşuna zahmete katlanır, söylenerek geri dönecektir.⁶⁴

Epiktetos, felsefe yolunda uğraşanlara din sevgisinin ve isteyerek katlanılan yoksunlukların, beden egzersizlerinin ne olağanüstü ne de inanılmayacak sınırlara varmaması gerektiğini hatırlatmakta ve bu davranışların övünme, gösteriş içinde de yapılmamasını eğer söylenenlerin aksi şeklinde davranılırsa bunların filozof değil hokkabaz ve soytarı olacağını belirtmektedir.⁶⁵

Düşünürümüze göre filozofun ekolü hekimin eczanesi gibidir. Oraya zevk duymak için gidilmez, ama kurtaran bir acıyı çekmek için gidilir. Birinin çıkık bir omzu, ötekinin bir yarası vardır. Berikinin bir fistülü, ötekinin başında bir

62 *A.g.e.*,s.88.

63 *A.g.e.*, s.94.

64 *A.g.e.*, s.104.

65 *A.g.e.*, s.107.

sancısı vardır.⁶⁶ Nasıl hasta olan bir insan zevk çekerek iyileşemezse filozofa çare için gidende acı gerçeklerle yüzleşmeye hazır olmalıdır. Yanlışlıklar kolay, acısız bir şekilde değiştirilemeyecektir.

Epiktetos, bir kişinin belli bir aşamadan geçmeden, gereken bilgi ve olgunluğa, yeterliliğe sahip olmadan filozofluğun büyük adını kullanamayacağını aksi durumda ceza görmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁷ Çünkü bilgelik bir anda elde edilen ya da herkesin ulaşabileceği bir durum değildir. Filozof yukarıda sayılan birçok özelliği taşıyan kişidir. Ona göre bir filozof, dinlemek isteyen bütün Roma valilerinden daha çok özgür yapabilecek adamdır.⁶⁸ Buna göre insanlara yanlışlarını göstererek doğru yola ulaştırma özelliğine sahip olan filozof, gerçek manada insanlara özgür olmanın ne demek olduğunu gösterebilir.

Ona göre ödevlerini yaptığını düşünen olgun bir insanın övünmesi normaldir. Çünkü filozoflar mekteplerinde büyük problemleri ele alır ve bir adamın bütün ödevlerini anlatırlar. Oysaki olgun insan bu ödevleri yapmaktadır. Dolayısıyla filozoflar olgun insanın erdemlerini çözüyor, açıklıyorlar. Bilmeden onu övüyorlar. Çünkü o kişi onların överek öğrettiklerini yapmaktadır.⁶⁹ Bu ifadelerle göre filozoflar insanın ölçülü olması, ağırbaşlı olması, yani olgunlaşması için çaba göstermekte ve bunun yollarını göstermektedir. Bu özelliklerin nasıl olması gerektiği üzerine kafa yormaktadırlar. Epiktetos ise bu çalışmalarını yapmanın önemi kadar bunları yaşamında uygulamanın daha önemli olduğunu belirterek bu erdemleri hayatına uygulayanın övünmeye hakkı olduğunu söylemektedir.

Sokrates'in ilkelerinden vazgeçip kurtulmuş olmasının, yaşamasının insanlara daha faydalı olup olmayacağı şeklinde kendisine yöneltilen soruya Epiktetos, Sokrates'in kendisini kurtarmayı düşünmeyerek ve adalet uğrunda ölecek söylediği ve yaptığının kurtulduktan sonra söyleyeceği ve yapacağı işlerden çok daha faydalı⁷⁰ olduğunu açıklamaktadır. Burada dikkat edilirse Sokrates yaşamı boyunca hem erdemli bir hayatın nasıl olması gerektiğini insanlara anlatmış hem de bu anlattıklarını eylemleriyle canı pahasına da olsa göstermiş, ölümle karşılaşsa bile erdemli olmaktan vazgeçmemiş böylece gerçek filozofluğun nasıl olması gerektiğini de göstermiştir.

66 *A.g.e.*, s.117.

67 *A.g.e.*, s.119.

68 *A.g.e.*, s.120.

69 *A.g.e.*, s.121.

70 *A.g.e.*, s.128.

Filozofların sahip olması gereken birçok özelliği açıklayan düşünürümüz onlara yönelik eleştirilere de cevap vermektedir. Ona göre insanlar filozofların kararlarında kesin ve dayanıklı olmak gerektiğine inandıkları için onların yanlış düşüncelerine, sapıtmalarına, deliliklerine sarılmaktadır. Bir insanın sınırlanması normaldir ama filozofun sınırları sağlam beden, dinç bir atletinki gibi olması gerekir. İnsanlar ise bana isterik bir insanın sınırlarını gösteriyor bunlar sınırı değil, sinir hastalığını belli etmektedir. Halbuki zorlu olan şeyin kararların iyi olması; bu kararların gerçeğe ve akla uyarak alınması gerektiğini Epiktetos açıklamaktadır.⁷¹ Bu açıklamalara göre filozofların iyi, gerçeğe ve akla uygun kararlar alması gerekir. İnsanların bu şekilde alınmış kararlara uyması gerekir. Yoksa iyi, akla uygun olmayan kararların peşinden koşmak tavsiye edilmemektedir.

Sözü ile eylemleri birbirine uymayan filozoflara yönelik eleştirilerinde ise Epiktetos şu ifadelerle yer vermektedir: “Güzel sözler yazarız. Ama bu sözler bize işlemiş midir ve onları uyguluyor muyuz? “Kendi yurtlarında aslan, başka yerde ise maymun” atasözü, biz filozofların, aydınların çoğumuza uygun düşmez mi? Özel konuşmalarımızda aslan ve halk arasında ise maymunuz.”⁷² Bu açıklamalar göstermektedir ki Epiktetos’a göre bilgiye sahip olmak, hem filozof hem de olgun insan olmak için yeterli değildir. Savunduğu ilkeleri hayatına, eylemlerine yansıtmak her ne olursa olsun doğrudan vazgeçmemek filozofun, erdemli insanın göstermesi gereken özelliktir. Özü sözü bir olmak, söylediklerini arkasında durmak bilgeliğin en önemli göstergelerinden biri olmaktadır.

Bir keman ve yay satın alınca nasıl insanın kendisini müzisyen sanamayacağı açıksa uzun bir sakal, bir heybe, bir değnek ve bir çulu olanın da filozof olamayacağını belirten Epiktetos, filozof olmanın niteliklerine sahip olmadan hareket edenleri eleştirmektedir. Ona göre giyimin işe uygun olması yeterli değildir. Adı veren giyim değil sanattır.⁷³ Epiktetos, filozof olduğunu saklayarak yaşayanların bu davranışı ile insanlara gösteriş olsun diye bir şey yapmadığını, her şeyi Tanrı ve kişiliği için yaptığını belirtmektedir. Bunların tek başına savaştığı için yalnız kişiliğini tehlikeye attıklarını; ne soydaşını, ne de kendisinin istemeyerek yapabileceği yanlışlıklar yüzünden felsefeyi tehlikeye koymamanın tesellisini elde etmenin ve sonunda kılığından çok davranışlarıyla filozof tanınmanın gizli zevkini tattığını söylemektedir.⁷⁴ Demek ki filozof, yaptıklarını

71 *A.g.e.*,s.89.

72 *A.g.e.*,s.133.

73 *A.g.e.*, s.136.

74 *A.g.e.*, s.137.

gösteriş için yapmayacak, yapılması gerektiği için yapacak bunu yaparken de kimseye zarar vermeden gerçekten inandığı için yapan kişi olmalıdır.

Epiktetos, filozof olan kişinin alaya alınacağını ve halkın yuha çekebileceğine dikkat çekerek ‘bu adam bir gecede filozof oldu, bu meydan okuyuş ona nereden geliyor?’ şeklindeki ifadelerin muhatabı olacağını belirtmektedir. Hemen sonra da bu alaya alınmanın karşısında ise “sende bu durum olmasın, sana iyi ve güzel görünen düşüncelere sımsıkı bağlan. Ve unutma ki dayanırsan önceleri seninle alay edenler bile ileride sana imreneceklerdir. Oysaki alaylarına önem verirsen iki kat gülünç olursun”⁷⁵ şeklinde tavsiyelerde bulunarak filozofun nasıl durması gerektiğini ifade etmektedir

Epiktetos’un felsefe ile ilgilenip az bilgi sahibi olduktan sonra kendilerini filozof zannedenlere eleştirisi çok ağır olmaktadır. Ona göre bazı felsefe prensiplerini yutmakla, hemen onları öğretmeye kalkışmak yanlıştır. Bu davranış, sindiremediği için yenilen etleri kusan bozuk bir mide gibi; sindiremediğini kusmaktan başka bir şey değildir. İnsan önce sindirmeli ve üzerindeki değişikliği göstermelidir.⁷⁶

Düşünürümüz henüz gerekli şartları sağlamadan filozof olduğunu sanarak ‘falanca bir mektep açtı, ben de bir mektep açmak istiyorum’ düşüncesiyle hareket edenlere sert tavrını göstermeye devam etmektedir. Epiktetos aceleci tavrı gösterenlere ‘alçak’ kelimesiyle hitap etmekte ve geçici bir istek ya da bir esintiyle mektep açılmayacağını belirtmektedir. Ona göre okul açabilmek için olgun bir yaşa gelmek, belli bir hayat sürmek ve Tanrı’nın çağrısına erişmek gerekir. Bu şartları yerine getirmeden davranan kişi bir yalancı ve bir sapık olarak nitelendirilmektedir. Düşüncesini eczane açan, ilaçlarla dolduran ama onları karmasını ve kullanacağı yeri bilmeyen eczacı örneğiyle filozofluk eğitimini tamamlamadan kendini bir şey oldum zannedenler kıyaslayarak açıklamaktadır.⁷⁷

Epiktetos’un Felsefe Eğitimi Üzerine Görüşleri

Epiktetos, felsefeyle uğraşanların eğitim esnasında nelere dikkat etmesi gerektiği üzerine de düşüncelerini açıklamaktadır. Ona göre felsefe özel ilgi ve akıl isteyen bir alan olduğu için herkesin başarılı olması söz konusu değildir. Felsefe öğreniminde ilerlemek isteyenlerin işlerine önem verme, iflas etme ve

75 *A.g.e.*, s.24.

76 *A.g.e.*, s.114.

77 *A.g.e.*, s.114-115.

yiyecek-içecek bir şey bulamama gibi kaygıları kafalarından çıkarıp atmaları gerekmektedir. Bu nedenle kaygıyla, varlık ve bolluk içinde yaşamaktansa; korkuları ve sıkıntıları kovup, açlık içinde ölmek daha iyidir.⁷⁸Bu düşünceler bize göstermektedir ki felsefe eğitimi, dünyalık işleri öne çıkararak başarılı olunacak ya da gelişme gösterilecek bir alan değildir. Kişinin kendini geliştirebilmesi ve bilgelik yolunda yükselebilmesi için bütün ilgisini felsefe üzerine vermelidir.

Felsefe yolunda çaba gösterirken dikkat edilmesi gereken hususlardan bir diğeri filozofun sınırlarının sağlam olması gerektiği düşüncesidir. Epiktetos, sınırları sağlam olması gereken felsefe öğrencisine, uşağıyla ilgilenmezse edepsiz ve hain olacağı korkusuyla kaygılanmanın alçaklık olacağını ve bunun felsefeye olan ilgisinin azalmasından daha iyi olacağını hatırlatmakta ve kendine hâkim olmak için küçük şeylerle işe başlayarak yola girmek gerektiğini tavsiye etmektedir.⁷⁹

Ona göre felsefeyle uğraşan kişi kendisine karşı ne yapılırsa yapılsın ‘huzurun pahası budur, bedavaya hiç bir şey alınmaz’ diyerek sabırlı olmayı telkin etmelidir. Kölesini çağırdığı vakit, duymadığında, ya da duysa bile, emrettiği şeyi yapmadığında ‘sabırım kölemi azdırabilir ve sonunda yola gelmez olur’ endişesini taşımamalıdır. Bunun böyle olması bu kişi için daha iyidir.⁸⁰Bu düşünceler bize felsefe öğrencilerinin zihninin meşgul edecek kafasındaki birçok düşünceyi atması gerektiğini göstermektedir.

Epiktetos’un felsefe öğreniminde ilerlemek isteyenlere başka bir öğüdü ise ruhu ilgilendirmeyen işlerde aptal görünmekten korkmamaları yönündedir.⁸¹ Yani insanın özüne, olgunluğuna zarar vermeyecek olan davranışların dikkate alınmaması belirtilmektedir. Çünkü erdemli olmak sabrı, toleransı, alçakgönüllü olmayı gerektirmektedir.

Felsefe öğreniminde dikkat edilmesi gereken hususlara dikkat çeken Epiktetos daha sonra felsefe yolunda ilerleyen kişinin kimseyi yermeyeceğini, övmeyeceğini, sızlanmayacağını, suçlandırmayacağını, güçlü bir kişi imiş ya da bir şeyler bilirmiş gibi kendisinden hiç söz açmayacağını⁸² söyleyerek filozofluk yolunda aşama kaydedenlerin göstermesi gereken özellikleri açıklamaktadır.

78 *A.g.e.*, s.20.

79 *A.g.e.*, s.20.

80 *A.g.e.*, s.21.

81 *A.g.e.*, s.21.

82 *A.g.e.*, s.42.

Ona göre felsefe eğitimi alan kişinin göstermesi gereken özelliklerden bir diğeri ise elde etmek istediği şeyin eline geçmesine bir engel ya da herhangi şekilde güçlükler çıktığında yalnız kendisini sorumlu sayacak olgunluğu göstermesidir. Bu kişilerin yanında olurda bir kimse kendisini överse, onunla gizlice alay etmeli, eğer suçlandırılırsa haklı çıkmaya çalışmamalıdır. İyileşmekte olan hastalar gibi sağlığı iyice yerine gelmeden, yeni başlayan şifayı her hangi bir şey geciktirmesin diye kendisini yoklamalı ve incelemelidir.⁸³

Düşünürümüze göre felsefeyle uğraşan kişinin başka bir niteliği de bütün isteklerini kökünden kesip atmış olmasıdır. Hiçbir şeye karşı taşkın ve coşkun hareket yapmamalıdır. Onu, aptal ve bilgisiz yerine koyarlarsa aldurmamalıdır. Kısacası, sanki en tehlikeli düşmanı olan ve kendisine biteviye tuzak kuran bir adama karşı imiş gibi kendisine karşı da uyanık olmalıdır.⁸⁴

Filozofumuz bir kaptanın en küçük dalgınlığı nasıl bir gemiyi batırırsa yapacağımız en küçük unutkanlığın, en küçük bir dikkatsizliğin de felsefe öğreniminde bütün ilerlemeyi yok edebileceğini söylemekte ve felsefe öğreniminin özen isteyen ve hataya yer bırakmayan bir iş olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Ona göre bu hale düşmemek için uyanık olmak gerekmektedir. Çünkü korunacak şey altın yüklü bir gemiden daha değerlidir.⁸⁵Bu ifadeler Epiktetos'un felsefe eğitimine verdiği önemi ve değeri ortaya koymaktadır. Bilgelik yolunda ilerleme de hataya yer yoktur ve sahip olunacak özellik altından daha değerlidir.

Bir diğer özellik olarak düşünürümüz, bilgi ve eylemleriyle birlikte dış görünümün de filozof için önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre kirli, kılığı zindandan çıkan bir katil gibi düşkün ve iğrenç görünümlü olan bir filozof; özlü sözlerini karşısındakine satmaya kalkarsa, onu nasıl kendinse çekecektir. O, bir adamı bu halde bırakan felsefeyi insanların sevmeyeceğini, onu dinlemeye bile cesaret edemeyeceği ve her ne pahasına olursa olsun ona bağlanmayacağını, bu nedenle filozofun temiz ve edepli olması gerektiğini söylemektedir.⁸⁶

Filozofun giyim kuşam olarak nasıl olması gerektiğini anlatan Epiktetos, aynı şeyleri öğrencilerine de söylediğini hatırlatmakta ve kendisini felsefeye vermek isteyen bir delikanlının pis, saçları yağlı ve taranmamış olarak karşısına çıkmasına, tertemiz, efendice giyinmiş olarak gelmesini üstün tuttuğunu söylemektedir.⁸⁷

83 *A.g.e.*, s.42.

84 *A.g.e.*, s.42-43.

85 *A.g.e.*, s.129.

86 *A.g.e.*, s.142-143.

87 *A.g.e.*, s.143.

Epiktetos, öğrencilerinin bu şekilde davranmasıyla onların güzellik üstünde bir düşüncesi olduğunu, edepli ve efendice şeylere bağlı olduğunu, böylece bildiği güzelliğe saygı duyduğunu ve dolayısıyla ona öğretilecek güzelliğe de saygı besleyeceğini anlamış olacağını ifade etmektedir. Ona göre asıl güzellik iç güzelliğidir ki o da yalnız kendi aklını kullanmaktır ve gövde güzelliği bir bakıma çirkinliktir. Ama iğrenç, korkunç, kir ve pislik içinde, saçları taranmamış, karma karışık bir halde ve sakalı göbeğine kadar uzamış olan bir insana, güzellik konusunda hiçbir düşüncesi olmadığı kanaati oluşacağı için estetik ve değer ile ilgili ona bir şey anlatılamayacaktır. Bu şekilde davranan kişilere yönelik ağır eleştirisini ‘O; en güzel çeşmeye kendi süprütülüğünü üstün tutacak bir domuz yavrusudur’⁸⁸ sözüyle tamamlamaktadır. Bu açıklamalar bize göstermektedir ki felsefe öğretimi ile aklımızı doğru kullanmayı öğrenerek iç güzelliğini sağlarken, dış güzelliğimize de dikkat etmemiz gerekmektedir. Güzellik ya da estetik anlayışını kavramak için dış güzelliği bildiğimizi göstermek gerekmektedir. Günümüzde felsefe eğitimi alanların bir kısmı Epiktetos’un bu düşüncelerinin tersine dağınık, düzensiz, giyim-kuşamına dikkat etmemeyi fi-lozofluğun özelliklerinden kabul ederek ona göre davranmaktadır.

Filozofumuz, felsefe eğitimi esnasında önemli olan hususlardan birinin de dikkat etme ve işi ertelememe olduğunu belirtmektedir. Ona göre dikkat her şeyde, zevklerde bile ilk şarttır. Hayatta; yarına bırakmanın bizi daha çok başarıya götürdüğü olaylar görülmemiştir.⁸⁹ Felsefeyle uğraşan kişinin doğruları görebilmesi, önceden sonuçları kestirebilmesi için dikkat şarttır. Yapmamız gereken işleri ise ertelemeden vaktinde yapmanın bize çok şey kazandıracağı da açıktır. Her gelen gün kendi problemleriyle gelir sözünü unutmadan yapacaklarımızı ertelememek gerekmektedir.

Bugünün işinin yarına bırakılmamasının önemini bilen Epiktetos, insanların yarın kendimi yola sokacağım dedikleri vakit, bu günü saygısız, hovarda, alçak, açgözlü, halktan uzak, çıkarına düşkün ve hain olmayı istemekle eş değer tutmaktadır. Doğru olan bugün, yarın için hazırlanmaya koyulmaktır. Eğer insan başka türlü davranırsa yine yarına bırakacak ve boşa vakit harcamış olacaktır.⁹⁰ Epiktetos bu sözleriyle vaktin önemini bilmeden, yarınının ne getireceğini bilemeyen insanların işleri erteleme düşüncesini saygısızlık, hovardaca davranma, alçakça, azgın gözlü, halktan uzak, çıkarına düşkün ve hain olmak gibi birçok kötü nitelendirmelerle ifade etmekte ve insanların yapmaması yönünde uyarmaktadır.

88 *A.g.e.*, s.143.

89 *A.g.e.*, s.144.

90 *A.g.e.*, s.144-145.

Epiktetos, felsefe eğitimi sürecini tamamlamadan aceleci davranıp bilgelğe eriştiğini zannedenlere örnek olarak Sokrates'i göstermekte ve filozofun nasıl davranması gerektiğini de söylemektedir. Ona göre nasıl harp çalan bir müzisyen, harpını eline alır almaz, hangi tellerin bozuk olduğunu görür ve kolayca akortlarını düzeltirse, insanlar arasında güvenle yaşayabilmek için yargıç da harpı çalan müzisyenin yaptığını insanlara uygulamak sanatını bilmeli, ölçsüz olanları görmeli, notaları yola sokmalı, armoniyi getirmelidir. Bu işi en iyi yapan ustası olan da Sokrates'tir.⁹¹ Müzisyen, müzik aletindeki, seslerdeki bozulmaları hemen fark eder ve onu düzeltirse, yargıçlar da toplumdaki bozulmaları görerek onu düzene koymalı bu aksaklığı gidermelidir. Aceleyle gerekli eğitimi almadan uygulamaya alanına geçenler bu düzeni sağlamakta başarılı olamayacaklardır.

Düşünürümüz, peynir örneği vererek bazı insanların felsefeyle uğraşamayacaklarını açıklamaktadır. Ona göre nasıl yumuşak peynir olta iğnesinde kullanılacak bir yem olmazsa, ılık ve gevşek adamlar da felsefe gerçeklerine uymazlar.⁹² Öyle kör insanlar vardır ki gözlerinin önündekini görmekten acizdirler. Bu şekilde davranan insanların çoğu Sokrates'i tanıyamayarak ona gidip kendilerini bir filozofa götürmesini istediklerinde, o da bunu olgunlukla karşılamış ve onu bir filozof saymamalarından hiç sızlanmamıştır. Çünkü Sokrates filozof görünmeden, filozof olmakla mutlu olma özelliğini bilen gerçek bilgedir. Bu özellikler onu büyük filozof yapmıştır.⁹³ Sokrates'in tutumundan överek bahseden Epiktetos, felsefe eğitimi alanlara onu örnek göstermekte ve 'felsefe sende ancak davranışlarınla görünsün' sözüyle onun gibi olmalarını istemektedir.⁹⁴ Felsefeyle uğraşanların dikkat etmesi gereken husus önce eğitimi tamamlamak sonra savunduğu ilkeleri eylemlerine yansıtma olarak görülmektedir.

SONUÇ

Felsefe, değişik dönemlerde türlü şekillerde anlaşılmış, açıklamak için birçok tanım yapılmıştır. Başka birçok filozof gibi Epiktetos'da bir insanın sahip olduğu ve onu hayvanlardan ayıran en önemli özelliğinin akıl olduğunu, aklını kullanmadığı ya da kullanamadığı zaman hayvani yönünün ortaya çıktığını belirtmektedir.

91 *A.g.e.*, s.110.

92 *A.g.e.*, s.102.

93 *A.g.e.*, s.137.

94 *A.g.e.*, s.138.

Epiktetos için insan aklını kullanarak doğruluk, sözde durma, maddi ve manevi temizlik, alçak gönüllük gibi insan olmanın özelliklerini ortaya çıkartmalıdır. İnsan maddiyat, zenginlik, şan, şöhret gibi şeylerin değer verilmemesi gereken şeyler olduğunu bilmeli, hikmetin paradan daha değerli ve sahip olunması gereken bir vasıf olduğunu anlamalıdır.

Düşünürümüze göre ‘bencillik’ ve ‘imansızlık’ ruhlardan söküp atılması gereken kötü düşüncelerdir. Her şeyi yöneten bir Tanrı’nın varlığını ve onun insana bahsettiği iyilikleri unutmamalı ve her şeye değerini vermek gücünü armağan ettiği için de şükretmelidir.

Epiktetos’a göre felsefe, kökleşmiş alışkanlıkları olanlara onları değiştirmeye gücü vermektedir. Bu nedenle felsefe, ne olursa olsun yapmaya zorlandığımız ödevlerde cılızlığımızı ve bilgisizliğimizi anlamakla başlamak demektir. Felsefe insana, kendisine hâkim olma, arzu ve istekleriyle mücadele etme gücü kazandırmaktadır. Kavramları öğreteceği için yanlışları önleyecek ve inançlarının delice atışlarından insanı kurtaracak olan da felsefedir. Felsefe aynı zamanda insanlara iradelerine sahip olmayı ve doğru yönde kullanmayı da kazandıracaktır. Felsefe, insanı kültürsüzlükten, bilgisizlikten kurtarma, insanı olgunlaştırma, alçak gönüllü yapma özelliğine de sahiptir.

Ona göre insanlar doğruya ulaşmak ve kurtuluşa ermek için uzun zaman azgın isteklere karşı savaşmalı, bütün davranışlarını incelemeli ve bunların deli saçması olmadığını anlamalı ve yalnızca felsefe ile uğraşmalıdır. Felsefeyle uğraşan kişi sabırlı davranırsa meyvelerin olgunlaştığı gibi olgunlaşacaktır.

Epiktetos’a göre filozof, bir işe başlamadan önce eninde sonunda olup bitenleri düşünmeli, inceledikten sonra işe girişmelidir. Bunu başarabilmek için de bir hoca ile çalışan sporcu gibi eğitim almalı, kendini hazırlamalıdır. Filozof olmak isteyen kişilerin bu yola girmekle bütün zevklere veda etmeli, geceleri uyanık kalıp, çalışmaya, ailesinden ve dostlarından uzak kalmaya, şeref, yüksek makam yolunda kısacası her yerde geride durmaya razı olması gerekmektedir.

Epiktetos’a göre filozofluk bir anda elde edilen ya da herkesin ulaşabileceği bir durum olmadığı için birçok özelliği sabırla aldığı eğitim sonrasında kazanarak insanları aydınlatma görevini hakkıyla yerine getirebilir. Erdemli hayat sadece ilkeleri belirleyerek değil aynı zamanda o ilkeleri eyleme dönüştürerek gerçekleşir. Sokrates bunun en güzel örneğini oluşturmaktadır. Filozofluk dış görünümle değil, doğru düşünüş ve doğru eylemle ortaya çıkmaktadır. Asıl güzellik yalnız kendi aklını kullanmak olarak kabul ettiği iç güzelliğidir ve gövde güzelliği bir bakıma çirkinliktir.

Epiktetos için felsefe özel ilgi ve akıl isteyen bir alan olduğu için herkesin başarılı olması söz konusu değildir. Felsefe eğitimi sürecinde ilerlemek isteyenler, işlerine önem verme, iflas etme, yiyip içecek bir şey bulamama gibi dünyalık kaygıları kafalarından çıkarıp atmaları gerekmektedir.

Filozofumuza göre nasıl yumuşak peynir olta iğnesinde yem olarak kullanılmazsa, ılık ve gevşek adamlar da felsefe gerçeklerine uymazlar. Öyle kör insanlar vardır ki gözlerinin önündekini görmekten acizdirler. Sokrates’i her durumda örnek olarak gösteren Epiktetos, bilgiyle birlikte davranış ve eylemlerinde önemini ve filozofluğun aynı zamanda bir yaşam işi olduğunu özellikle vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles, *Metafizik*, Çev: Ahmet Arslan, Sosyal Yay., İkinci Baskı, İstanbul, 1996.
- Demirpolat, Enver, “Epiktetos’un Hayatı, Eserleri ve Felsefi Görüşleri”; *Fırat Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 9/2, Elazığ, 2004.
- Descartes, Rene, *Felsefenin İlkeleri*, Çev: Mehmet Karasan, Meb. Yay., İstanbul, 1977.
-*Metod Üzerine Konuşma*, Sosyal Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1994.
- Epiktetos, *Düşünceler ve Sohbetler*, Çev: Burhan Toprak, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1994.
- Gündoğan, Ali Osman, “Filozof ve Felsefe Hakkında”, *Felsefe Dünyası*, Türk Felsefe Derneği Yay., Sayı:10, Ankara, 1993.
- <http://filozof.net/Turkce/filozof-biyografi-e/340-epiktetos-filozoflar-ve-biyografileri-hayatları-yasamları.html>.
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Epiktetos>.
- Hume, David, *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*, M.E.B Yay., İstanbul, 1986.
- Keklik, Nihat, *Filozofların Özellikleri*, Köprü Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2001.
- Öner, Necati, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Meb. Yay., İstanbul, 1995.
- Toku, Neşet, *İslam Felsefesine Giriş*, Savaş yay., Ankara, 2007.
- Yazıcı, Sedat, “Epiktetos’un Ahlak Felsefesinde Akılcılık ve Doğalcılık”, *Felsefe Dünyası*, Türk Felsefe Der. Yay., S.29, Ankara, 1999.